

ANADOLU'DA MADEN SANATI
(M.Ö.7.yy – M.S.4.yy)Sümer ATASOY¹**ÖZET**

MÖ. 7. yy ile MS. 4. yy arasındaki dönemde Anadolu'da altın, gümüş, bakır, demir ve kurşun yatakları işletilmiştir. Bunların bir kısmı Bizans ve Osmanlı devirlerinde de kullanılmıştır.

Maden işleme atölyeleri erken devirlerden itibaren kent içinde kurulmaya başlanmış ancak yangın ve duman tehlikesi nedeniyle sonraları kent dışına taşınmıştır. Atölyeler devlet, tapınak ve özel mülkiyet tarafından yönetiliyordu. Ayrıca geçici ve gezici atölyeler de vardı.

Uşak müzesinde sergilenen "Lydia Hazinesi" olarak isimlendirilen Uşak-Güre yöresi Tümülüs buluntuları, MÖ. 7.-6. yy.larda Gediz vadisinde yöresel atölyelerin varlığını gösterir. Büyük İskender'in ölümünden sonra Doğu'da bağımsız devletler kuruldu. Bu devletlerin önemli kentlerinde yöresel ustalar ile Hellen ustalar, heykeltıraşlar, dökümcüler birlikte çalıştı, maden sanat okulları kurdular. Hellenistik, Yakındoğu ve Orta Asya sanatının karışımı bir üslup ortaya çıkardılar.

Geometrik devirde bronzdan küçük insan ve hayvan figürleri yapılır. MÖ. 7. yy'da kuros(çıplak erkek), MÖ.6.yy sonunda ise kore(giyimli kadın) heykelcikleri adak ve süs eşyası olarak kullanılmaya başlandı.

Roma döneminde ordular sayesinde bronz döküm heykelcikler geniş bir alana yayıldı. Ayrıca günlük kullanım eşyası, kandiller, masa ayakları, insan ve hayvan heykelcikleri Roma eyaletlerinde çok kullanıldı.

MS. 4. yy'da Büyük Konstantin zamanında hıristiyanlık yaygınlaşır. Yöresel özellikler, Doğu etkileri ve dini öğeler birleşir. Dökümler resmi ve dini atölyelerde yaygınlaşmaya devam ederler.

Anahtar Kelimeler: Anadolu, Maden, Bronz, Atölye

---

¹ Prof. Dr. Karabük Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

METAL ART IN ANATOLIA (7TH CENT. BC.-4 TH CENT. AD)

ABSTRACT

The gold, silver, copper, iron and lead ones were mined in Anatolia in the early periods. The main raw material necessary for manufacture in metal workshops was metal. Metal would be supplied as ingots, most often imported of copper, tin, lead and other metals.

On the basis of ownership of property, workshops may be classified as private, owned by the state and owned by a temple.

From the point of view of seasonality of activity, settled locality and distribution of production the following types of workshops may be distinguished; 1) those working without interruption in a town or large settlement, oriented to mass consumption, but including workshops fulfilling small orders, 2) temporary workshops, 3) travelling workshops.

The increase of serial production in Hellenistic metalworking and thus the further division of labour within workshops is shown by the casting of separate details- arms, legs, drapery- of bronze statuettes.

The craftsmen of different origins worked together in such workshops. These workshops did not drop their links with their mother cities. They also met the demand of the barbarian hinterland for Greek luxury bronze vessels, like those found in Celtic, Thracian and Scythian tumuli.

In the Hellenistic period remarkable metalworking schools emerged on the periphery of the Greek world, combining styles and techniques borrowed from Greek Hellenistic, Near Eastern and even Central Asian art.

Key Words: Anatolia, Metal, Bronze, Workshop

GİRİŞ

MÖ.7.yüzyıl ile MS.4.yüzyıl arasındaki zaman dilimi içinde Arkaik, Klasik, Hellenistik ve Roma dönemleri görülür. Bu dönemlerde Anadolu'da madencilik faaliyetlerinin yüksek düzeyde gerçekleşmiş olduğu, kazılarda ele geçen madeni eserlerin niteliklerinden açıkça belli olmaktadır.

MÖ.7.yüzyıla tarihlenen Ephesos Artemis tapınağında altın ve fildişi eserler ile MÖ.6.yüzyıla ait Batı Anadolu'da bulunmuş bronz karyatid saplı

aynalar ve at heykelticikleri Arkaik devir maden sanatında Anadolu'nun önemini vurgular.

Anadolu'daki altın, gümüş, bakır, demir ve kurşun yatakları erken devirlerden itibaren kullanılmıştır. Bunların bir kısmı Bizans ve Osmanlı devirlerinde de işletilmeye devam edilmiştir.

ATÖLYELER

Maden işleme atölyelerinin kurulması Arkaik devirden itibaren görülür. Madeni çıkarma ve cevheri ergitme aynı bölgelerde yapılırdı. Bu işlemler için ağaç kömürüne yakın olmaları gerekiyordu. Kent içinde olduklarından her zaman yangın ve duman tehlikesi, kent yaşamını tehdit ediyordu. Atölyeleri mülkiyet açısından devlet, tapınak ve özel olmak üzere üç sınıfa ayırabiliriz. Ayrıca sezonluk iş yapan, kurulduğu yer ve ürünlerini pazarlaması yönünden de atölyeleri şu şekilde sınıflayabiliriz;

1. Bir kent veya büyük yerleşme merkezinde devamlı çalışan, **büyük miktarlarda üretim yapan, sipariş kabul eden atölyeler**. Bunlar arasında uzman olmayan, çeşitli metallerle üretim yapan, tamir eden ve genellikle yöre halkı için çalışanlar, bir evin bir iki odasını kullanırlardı. Diğer taraftan silah ve takı gibi ürünlerde uzmanlaşmış ve büyük müşteri potansiyeline sahip, 5-10 kişi ile 100 veya daha fazla işçi çalıştıran atölyeler de vardı.

2. **Geçici atölyeler**. Önemli kutsal alanlarda kurulmuş olanlar seri üretim yaparlardı. Ayrıca bir devlet veya tapınaktan alınan sipariş için kurulan atölyeler de vardı. Bildiğimiz kadarıyla bronz heykel dökümü için kurulan tüm atölyeler geçici idi. Tek heykel veya heykel grubu için kurulurdu. Atölyede çalışan dökümcüler başka kentlerden çağırılırdı.

3. **Gezici atölyeler**. Bunlar kent kent dolaşarak iş arayan ustalar tarafından kurulanlar, uzun süreli seferlerde askerlerin ihtiyacını karşılamak üzere ordu ile birlikte gidenler ve gemi güvertelerinde kurulan atölyelerdir. Zamanla üretimde uzmanlaşma ortaya çıkar. Sadece miğfer, kalkan veya kap yapanlar, dökümcüler, süslemeciler gibi kollara ayrılarak aralarında iş bölümü kurarlar. Büyük kapların veya heykellerin parçaları aynı atölyede dökülse bile, ayrı ustalar tarafından yapılırdı.

Klasik devirde atölyeler kent surlarının dışına taşınır. Böylece yangın ve hava kirlenmesi önlenmeye çalışılır.

Uşak Müzesi'nde sergilenen ve Lydia Hazinesi olarak isimlendirilen Uşak-Güre yöresi tümülüs buluntuları arasında bronz dökümden yapılmış kalıp, damga ve zımbalar yer alır. Bu aletlerin kayık biçimli küpeler, askılar,

kavun biçimli boncuklar, aslan başı gibi motifleri Sardis, Ephesos ve Anadolu'nun diğer bölgeleriyle benzerlik gösterir. Buna dayanarak MÖ. 7.-6. yüzyılda Gediz vadisinde iyi işçilik gösteren yöresel atölyelerin olduğunu söyleyebiliriz.

MÖ. 4.yüzyılda bronzdan kopya heykel dökümü yaygınlaşır. Seri halinde yapılan işlerde döküm kalıpları ilk defa silahlarda, ikinci olarak değerli madenlerde ve üçüncü olarak da özel ürünler için kullanılmıştır. Kopya tekniği Hellenistik çağda gelişmiştir. Çünkü bu devirde Hellen orijinal heykellerin kopyalarını yapmak çok popüler olmuştur.

Hellenistik çağda metal ürünlerin seri halde yapılması, atölyeler içinde iş bölümüne sebep olur. Bronz heykel parçaları ayrı ayrı dökülür ve sonra değişik figürlere kaynak yapılır.

Seyyar heykeltraş ve dökümcü yanında, seyyar oyma sanatçıları da vardı. Bronzdan yapılan ürünleri süslerlerdi. Böyle seyyar atölyelerde değişik yerlerden gelme ustaların birlikte çalıştıkları tahmin edilmektedir. Bu ustalar geldikleri kentlerle bağlarını koparmazlardı. Kelt, Trakya ve İskit tümülüslerinde görülen Hellen lüks eşyası bu atölyelerin eseridir. MÖ.4.yy'da seyyar ustalar çoğalır. İhtiyaç duyulan merkezlerde atölyelerini kurarlar. Bu ustalar nasıl iş buluyordu? Metal işçilerinin büyük oranda göç etmesine etki eden faktörler nelerdi? Bu soruların cevaplarını şöyle sıralayabiliriz;

- 1) Savaşlar sonucu kentlerin harap olması, ekonominin çökmesi,
- 2) Ani olarak ve çok miktarda gemi inşaa edilmesi, silah yapımı ve zenginlerin siparişleri,
- 3) Ustaların, artistlerin, metal ustalarının ve heykeltraşların askere alınması, büyük kamu binalarının yapımında geçici atölyeler kurulması,
- 4) Tapınaklardan gelen siparişler.

Büyük İskender'in fethinden sonra Pers imparatorluğu dağılınca, çok miktarda metal ustası işsiz kaldı. Erken Hellenistik çağda B.İskender'in büyük planlarına bağlı olarak yeni kentler inşa edildiğinden Doğu, pek çok seyyar ustayı cezbetmiştir.

Ayrıca Büyük İskender'den sonra Doğu'da bağımsız devletler kurulunca, bu devletlerin başkentlerinde ve diğer önemli merkezlerinde, işleyen atölyeler kuruldu. Yöresel ustalar ile Hellen ustalar, heykeltraş ve dökümcüler, barbar kralların saraylarında ve tapınaklarında birlikte çalıştılar. İşbirliği yapılarak maden sanat okulları kurdular. İleri teknik uygulayarak maden dökümü yaptılar. Hellenistik, Yakındoğu ve Orta Asya sanatının

karışımı bir üslub ortaya çıkardılar

Pergamon'da MÖ.2.yüzyılın ilk yarısına ait bronzdan döküm yapan bir okul vardı. Roma Termini Müzesi'nde yer alan bronz bir heykelin Kral III. Attalos'a ait olduğu söylenmektedir. (Trister,1996: 306)

Sinop yakınlarında bulunmuş bir define ile büyük bir bronz Pan heykeli, Karadeniz kıyılarında atölyelerin olduğunu gösterir. Kırklareli yakınlarında bulunmuş 4.yüzyıl ortasına tarihlenen Dionysos başı taşıyan bir bronz oinokhoe ve Enez kazılarında ortaya çıkarılan iki bronz oinokhoe büyük bir olasılıkla Marmara kıyılarında bir atölyede yapılmıştır. Ayrıca Hellenistik çağda Anadolu'da takı atölyelerinin varlığı Kyme hazinesine ait eserlerin kimyasal analizinden anlaşılmaktadır. (Trister,1996: 205). MÖ. 2. yy'da Seleukos Krallığının metal işleme merkezi Antiokheia (Antakya) olmuştur. Buradaki kraliyet atölyesinde üretilmiş madeni eserler büyük bir gelişmeyi gösterir.

Para sisteminin gelişmesi, devlet sistemi ile paralel gider. Askeri seferler sırasında paralı askerlerin çoğalması, para ihtiyacı gerektiriyordu ve dolayısıyla para basmak için madene gereksinim vardı. Bu nedenle maden işletme ve metal işleme politikaları değişti. MÖ. 8.yy'daki özel girişimcilerden, Hellenistik çağdaki devlet kontrollü sisteme geçildi.

TİCARET

Arkaik çağda maden ticareti ingot (külçe) şeklinde yapılıyordu. Bunlar genellikle maden cüruflarıyla birlikte kargo gemileriyle taşınıyordu. Cevher şeklinde ticaret az yapılıyordu. Fakat batık gemilerde bulunan verilere göre, MÖ.8.-7.yy'larda cevher ticaretinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bazen gemilerde metal ustalarının birlikte seyahat ettiği ve bu konunun Geç Bronz çağa kadar indiği anlaşılmıştır. Sardunya açıklarında deniz altında bulunan bakır-kalay-kurşun alaşımlı ingotların gösterdiği gibi bazen bu tip alaşımlar hazırlanarak, ısmarlanan bölgelere gönderilirdi.

Maden ticareti, savaş gibi politik olaylardan veya karşılıklı yapılan ticaret anlaşmalarından çok etkileniyordu. MÖ.4.yy ortalarına ait metal ingotlar ve bronz eşya dolu batıklar, Akdeniz ve Karadeniz şehirleri arasında madenler ile ilgili bir ticaret ağı olduğunu göstermektedir.

Metal ingot taşıyan Geç Hellenistik batıklar sadece Batı Akdeniz'de bulunmuştur. Bu batıklarda kurşun ingotlar vardı ve İspanya madenleri ile İtalya arasında kurşun ticaretini göstermektedir. Bu tip kargo taşımacılığının başlangıcı olarak MÖ.2.yy sonu bilinmektedir. Bu tarih, MÖ.179'da

Romalıların İspanya gümüş madenlerini işletmeye başladıkları dönemdir. Batıklarda bulunan damgalı kurşun ingotlar, MÖ.2.yy sonu - I.yy başını vermektedir.

MÖ.1.yy sonunda Doğu Akdeniz bölgesine kalay ticaretinin kesilmesi, sikkelerdeki metal alایشının değişmesine rol açar. Madene duyulan acil ihtiyaç, Geç Hellenistik çağda Doğu Akdeniz’de maden ticaretinin değişmesine sebep olur. Bu çağda ingotlar deniz ticaretinde görülmez. Geniş çapta maden artıkları ile bronz heykel parçalarının ticareti görülür. Hellenistik çağda bronz eşyanın deniz ticareti çoğalır. İspanya madenlerinden elde edilen gümüş ve kalay, Kartaca ve onların ortağı Rodoslular tarafından Doğu Akdeniz ve Karadeniz bölgelerine taşınır. MÖ.2.yy ilk yarısından sonra bu ticaret Romalıların eline geçer.

HELLEN BRONZLARI

MÖ.800 civarında, Yakındoğu ve Orta Avrupa’dan gelen etkiler sonucu, bronzun kullanımında yeni bir dönem başlar. Küçük insan ve hayvan figürleri çok zengin çeşitlerle ortaya çıkar ve **geometrik** terimi kullanılır. Kutsal alanlarda bulunan adak eşyası, Bronz Çağdan beri gelen tanrı-insan ilişkisini hatırlatır. Kazılarda bulunan binlerce heykelcik müze ve özel koleksiyonlara dağılmıştır.

Geometrik gelenek çok geçmeden yerini yeni bir insan figürüne bırakır. MÖ.7.yüzyılda taş’tan yapılmış kuros (çıplak erkek) heykelleri kutsal alanlarda görülür. Bunların küçük benzerleri ise bronz döküm olarak yapılır.

MÖ.6.yüzyıl sonunda Batı Anadolu’da - İonia’da- kore (giyimli kadın) figürünün ortaya çıkması, Hellen heykel sanatında bir gelişme yaratır. Kore heykelcikleri bronzdan adak ve süs eşyası olarak kullanıldı.

Geç Arkaik çağda büyük heykeller, içi boş döküm tekniğinde yapılmaya başlandı. Bilinen tiplerden tamamen ayrı tipler yaratıldı.

Pers savaşlarından önce Hellen heykelinde bir değişme söz konusudur. Büyük, basit formlar, derin, yuvarlak başlar, büyük gözler ve ciddi ağızlarla sahip heykel yapımına **Sert Üslup** adı verilir. Bu üslup, Geç Arkaik ile 5.yüzyıl ortasındaki **Klasik Üslub**’a geçiş evresidir.

Anadolu’da 6.yüzyıl Frig kaplarının özelliği, genellikle bronzdan döküm olarak yapılan göbekli taslardır. Makara kulplara sahip tasların göbekleri etrafında tek veya birçok kabartma daireler yer alır veya gövde

kabartmalarla süslenir. Yonca ağızlı testiler döküm veya dövme yapılır. Bronzdan yapılmış döküm fibulalar, denizaşırı ülkelere ihraç edilmiş ve Anadolu'nun diğer kentlerinde kopya edilmişlerdir.

Büyük bronz kaplar için yapılan kabartmalar ve aplikler, MÖ. 5.yüzyıl ilk yarısında değişir. Akanthus ve palmet yaprakları ile siren figürleri, hydria ve ayna kulplarında kullanılmıştır.

Hellenistik çağda bronzlar, Hellen kültürünün çeşitliliğini ve karışıklığını yansıtır. Büyük İskender, usta heykeltıraşlara kahraman ve tanrı heykelcikleri ile portreler yaptırmıştır. Hellenistik dünya içindeki bu üslup karışıklığı ile konuların Roma sanatına girmesi sonucu, bir bronz heykelciğin döküm tarihini saptamak kolay olmamaktadır. (Mitten-Doeringer, 1967: 17-25)

ROMA BRONZLARI

Romalılar tüm Akdeniz çevresini fethedip, Büyük İskender'in mirasına sahip olunca büyük bir zenginliğe kavuştular. Lüks bir hayat içinde yaşadılar. Güney İtalya, Yunanistan ve Anadolu'yu istila ederek yağmaladıkları sanat eserlerini Roma'ya getirdiler. Burada yabancı ülkelerin tanrıları Roma tanrıları ile birleştirdiler ve pek çok heykeli kopya ettiler.

Roma orduları sayesinde bronz döküm olarak yapılmış dini heykelcikler geniş bir alana yayıldı. Ticaret yoluyla da imparatorluğun uzak sınırlarına kadar dağıldı.

Bronzdan yapılmış heykeller, heykelcikler, mobilyada kullanılan figürlü süslemeler, araç-gereçler, kaplar çok yaygınlaşmıştır. Romalıların istila ettiği topraklarda yerleşen askerler, aristokratlar, zanaatkârlar, tüccarlar, azat edilmiş köleler ile Roma el sanatları çok geniş bir alana yayılmıştır.

Bronzdan yapılmış testiler, sürahiler, bakraçlar, kandiller ve kaplar genellikle dökümdür yahut dövme yapılmış olup, üzerlerindeki figürler dökümdür.

Heykelcikler büyük miktarda kutsal alanlara adak olarak verildi. Tapınak rahipleri bunları özel depolarda saklar, ihtiyaç anında satardı.

Büyük bronzların gelişmesinde Roma önemli bir rol oynar. Aile portrelerinden ve ölümlerden alınan masklarla gerçek ve tarihi unsurların korunmasına özel ilgi gösterildi. Bronz döküm portrelerin çok azı günümüze ulaşmıştır. Çoğu zaman eritilip, başka bir kullanım için yeniden

dökülmüşlerdir. Roma imparatorlarının bronz atlı heykellerine ait parçalar bulunmuştur. Bu büyük heykeller, eriyen mum metodu ile dökülmüşlerdi.

Günlük hayatı gösteren figürler ayrı bir grup oluşturur. Pek çok grotesk (gülünç) figür Roma devrinde popüler olmaya devam eder. Gladyatörlerin tek veya grup halinde bronzdan heykelcikleri yapılmıştır. Aslan, boğa, geyik, domuz gibi hayvan heykelcikleri de Roma eyaletlerinde çok kullanılmıştır.

Zengin Romalılar bronz dökümden yapılmış günlük kullanım eşyası, kandiller, şamdanlar, masa ayakları kullandılar. Roma sanatı süslemeyi sevdiğinden, bütün madeni ürünler süslenmiş, bazen gümüş kakma veya niello tekniği kullanılmıştır. Kap kulpları, aplikler genelde figürlü ve gümüş kakmalı yapılmıştır. Zenci başları ve büstleri çok popüler oldu. İmparator ve imparatoriçe büstü şeklinde kantar ağırlıkları yapıldı. Ahşap yapılan savaş, yarış, tören ve lüks arabaların kolları ve oturma yerinin arkası figürlü bronzlarla süslendi. Sandık ve yatak gibi mobilyalar, masa ayakları, çeşme ağızları bronz hayvan başları ile bezendi.

Büyük kentlerde sabit atölyeler vardı. Çeşitli boyutlarda heykeller yapıyordu. Bu heykeller döküm yapıldıktan sonra kalıplar parçalandığı için daima tek örnekti. Bronz döküm ustaları siparişler nedeniyle devamlı seyahat ediyordu. Yeni kentler kuruldukça, yeni göçmenler geliyor ve daima yeni siparişler veriliyordu.

MS.4.yüzyılda Konstantin zamanında hıristiyanlık yayıldı. Yöresel özellikler, Doğu etkileri ve dini öğeler birleşti. Dökümler resmi ve dini atölyelerde yapıldı.

KAYNAKÇA

- Charbonneaux, J. *Greek Bronzes*, New York, The Viking Press, 1962.
Gürler, B. *Tire Müzesi Bronz Eserler*, İstanbul, Ege yayınları, 2004.
Mitten, D.G.- Doeringer, S.F. *Master Bronzes from the Classical World*, Mainz on Rhine, Fogg Art Museum, 1967.
Özgen, İ.-Öztürk, J. *Heritage Recovered the Lydian Treasure*, İstanbul, 1996.
Treister, M. *The Role of Metals in Ancient Greek History*, Leiden, Brill, 1996.